

УДК 373.6

*Тарас Ткаченко, викладач кафедри практичної психології та педагогіки
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН ЦИКЛУ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Розглядається проблема визначення обсягу тих спеціальних знань та вмінь, що характеризують професійну компетентність майбутнього фахівця безпеки життєдіяльності та їх структуризація в єдину комплексну модель.

Ключові слова: компетенція, кваліфікація, модульний принцип навчання.

Постановка проблеми. Зміст професійної компетентності майбутнього фахівця безпеки життєдіяльності стосовно до процесу її формування в умовах ВНЗ визначається цілями, завданнями, характером діяльності фахівця безпеки життєдіяльності (БЖД) й містить у собі професійно-теоретичну і професійно-практичну підготовленість, а також здатність до розв'язку виконавських і творчих завдань, виконання обов'язків за прямим посадовим призначенням, іншими словами – систему професійно значимих якостей, професійних позицій, акмеологічних інваріантів і психологічних особливостей, які необхідні випускникам ВНЗ МНС для успішної реалізації професійних функцій.

Ще одна точка зору на цю проблему – визначення компетенції як етапу розвитку професіонала від новачка до експерта. У даному випадку компетенція розглядається як сукупність певних рівнів, яким люди можуть відповідати у більшій або меншій мірі. Пов'язані із цією позицією терміни – професіоналізм, рівень кваліфікації (на скільки людина повинна володіти тією або іншою компетенцією, щоб на високому рівні справлятися з поставленими професійними завданнями).

Компетенція і кваліфікація не є синонімами: термін “кваліфікація” пов'язується зі стандартами виконання професійної діяльності, дипломами й сертифікатами.

Аналіз попередніх досліджень. Теоретичною основою концепції професійного становлення особистості, формування її професійної компетентності стали дослідження особистості і діяльності К.С. Абульханової-Славської, Б.Г. Ананьєва, А.Г. Асламова, Б.Ф. Ломова,

Н.Н. Нечаєва, Г.В. Суходольського, В.Д. Шадрикова. Великий вплив на проектування концепції зробили роботи А.А. Бодалева, Ю.М. Забродіна, Е.А.Климова, Т.В. Кудрявцева, А.К. Маркової, Л.М. Мітіної, Н.С. Пряжнікова, С.Н.Чистякової. Особливий інтерес представляють роботи закордонних авторів А.Маслоу, Дж. Сьюпера, Дж. Холланда.

Дослідження літературних джерел дозволило нам зробити висновок, що поняття компетенції поєднується з поняттям кваліфікації. Кваліфікована людина завжди компетентна, у тому випадку, коли зіштовхується із кваліфікаційними стандартами. Це ідеальна ситуація, але часто можна зустріти такі випадки, коли фахівець є кваліфікованим (тобто має формальне підтвердження відповідності стандартам), але некомпетентним. Це трапляється, коли стандарти розходяться з реальними вимогами.

При написанні даної статті ми ставили за мету розгляд питання формування професійної компетентності майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності при вивченні дисциплін циклу професійної та практичної підготовки з напряму 6.170203 “Пожежна безпека” у Львівському державному університеті безпеки життєдіяльності.

Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускників вищого навчального закладу (ОКХ) є галузевим нормативним документом, у якому узагальнюється зміст вищої освіти, тобто відображаються цілі вищої освіти та професійної підготовки, визначається місце фахівця в структурі галузей економіки держави і вимоги до його компетентності, інших соціально важливих властивостей та якостей.

Цей стандарт є складовою галузевих

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН ЦИКЛУ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

стандартів вищої освіти, в якій узагальнюються вимоги з боку держави, світового співтовариства та споживачів випускників до змісту вищої освіти. ОКХ відображає соціальне замовлення на підготовку фахівця з урахуванням аналізу професійної діяльності та вимог до змісту вищої освіти з боку держави та окремих замовників фахівців.

ОКХ установлює галузеві кваліфікаційні вимоги до соціально-виробничої діяльності випускників вищого навчального закладу з певних спеціальностей та освітньо-кваліфікаційного рівня і державні вимоги до властивостей та якостей особи, яка здобула певний освітній рівень відповідного фахового спрямування [1, 4].

Стандарт використовується під час: визначення цілей освіти та професійної підготовки; розроблення та корегування складових державного стандарту вищої освіти (перелік кваліфікацій за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями та перелік напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями), галузевих стандартів вищої освіти (освітньо-професійна програма підготовки фахівців, засоби діагностики якості вищої освіти); визначення первинних посад випускників вищих навчальних закладів та умов їхнього використання; розроблення та коригування складових стандартів вищої освіти вищих навчальних закладів (варіативні частини освітньо-кваліфікаційної характеристики, освітньо-професійної програми підготовки фахівців та засобів діагностики якості вищої освіти, навчальний план, програми навчальних дисциплін); визначенні змісту навчання в системі перепідготовки та підвищення кваліфікації; професійної орієнтації здобувачів фаху та визначення критеріїв професійного відбору; прогнозування потреби у фахівцях відповідної спеціальності та освітньо-кваліфікаційного рівня, планування їх підготовки, під час укладання договорів або контрактів щодо підготовки фахівців; розподілу та аналізу використання випускників вищих навчальних закладів.

Відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників Міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи України фахівець може займати первинну посаду фахівця з протипожежної безпеки.

Як зазначає у своїх дослідженнях А.В. Хуторський [7], відповідно до розподілу змісту навчання у ВНЗ на метадисциплінарне (для усіх дисциплін), міждисциплінарне (для циклу

дисциплін або освітніх областей) і для визначеної дисципліни виділяється ієрархія відповідних компетенцій:

1) ключові компетенції – відносяться до загального (метадисциплінарного) змісту освіти;

2) загальнопредметні – відносяться до визначеного кола навчальних дисциплін і освітніх областей;

3) предметні компетенції – часткові відносно до двох попередніх рівнів компетенції, які мають конкретний опис і можливість їхнього формування у рамках навчальних дисциплін.

Розглянемо Галузевий стандарт вищої освіти України з напрямку підготовки (ГСВОУ) 6.170203 “Пожежна безпека”. Даний стандарт поширюється на усі заклади, що працюють у системі вищої освіти: органи, які здійснюють управління у галузі вищої освіти; інші юридичні особи, що надають освітні послуги у галузі вищої освіти; вищі навчальні заклади всіх форм власності, де готують фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра напряму підготовки 6.170203 “Пожежна безпека”, освітнього рівня базової вищої освіти, кваліфікації 3439 “Фахівець (з протипожежної безпеки)” з узагальненим об’єктом діяльності: протипожежний захист та пожежно-рятувальні роботи, з нормативним терміном навчання (денна форма) 3 роки 10 місяців [3, 2].

Цей стандарт установлює: нормативну частину змісту навчання у навчальних об’єктах, засвоєння яких забезпечує формування системи умінь відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики; рекомендований перелік навчальних дисциплін і практик; нормативний термін навчання за очною формою навчання; нормативні форми державної атестації.

Стандарт є обов’язковим для вищих навчальних закладів, що готують фахівців у напрямі 6.170203 “Пожежна безпека”. Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, а також підприємства, установи, організації повинні забезпечити необхідні умови для використання фахівців відповідно до здобутих ними у вищому навчальному закладі кваліфікації та спеціальності згідно з чинним законодавством.

У стандарті подано рекомендований перелік навчальних дисциплін і практик, визначено блоки змістових модулів, що входять до кожної з них, та визначені змістові модулі, що входять до кожного з блоків змістових модулів; розподіл змісту освітньо-професійної програми підготовки, навчальний час за циклами підготовки,

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН ЦИКЛУ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

рекомендованими навчальними дисциплінами й практиками. Освітньо-професійна програма (ОПП) передбачає такі цикли підготовки:

- цикл гуманітарної та соціально-економічної підготовки і цикл природничо-наукової підготовки, що забезпечують певний освітній рівень;

- цикл професійної (професійно орієнтованої) та практичної підготовки, що разом із попередніми циклами забезпечує певний освітньо-кваліфікаційний рівень.

Навчальний план, який розробляється на основі ОПП, повинен включати можливості для розвитку професійних компетенцій, а також дисципліни на яких курсанти могли б показати виконання таких компетенцій (вони повинні пронизувати усі навчальні дисципліни, бути інтегрованими у зміст).

Курсант ВНЗ МНС за перші три-чотири роки навчання охоплює весь горизонт науки, включаючи гуманітарні, соціально-економічні, природничо-наукові дисципліни, тому що саме вони містять коло основних питань як із фундаментальних областей знань, так і загальноосвітніх, без яких неможливе виховання інтелігентної людини, професіонала своєї справи. Виділення необхідного для вивчення ядра фундаментальних законів і понять у дійсності представляє проблему, оскільки розвиток науки змінює пріоритети між окремими її досягненнями. Іноді наукові відкриття в корені змінюють наші уявлення. Тому непорушне, тверде структурування є практично неможливим. Більше того, навіть узагальновизнаних фундаментальних науках далеко не всі результати є значимими, необхідними для вивчення [6, 55]. На думку П.І. Образцова [2, 354] під час вивчення фундаментальних дисциплін курсанти освоюють готові алгоритми й здобувають навички їхнього використання. Це істотно спрощує систему контролю знань, зв'язує їх із продуктивною діяльністю, підвищує мотивацію, стимулює їхню пізнавальну активність. Уміння використовувати алгоритми не тільки по спеціальності, але й для інших областей знань дозволяє випускникові ВНЗ перебороти функціональну неграмотність.

Яким би дієвим не був системно-діяльнісний підхід у навчанні, без програмної системи цілеспрямованого об'єднання дисциплін у блоки за принципом постадійного (блокового або модульного) формування не можна досягти кінцевої мети навчання з високим ступенем ефективності.

Модульний принцип навчання є складовим інваріантною моделі інтенсивної технології навчання. Він базується на реалізації в навчальній

практиці системи інваріантів, тому що її здійснення забезпечується тільки в тому випадку, коли ця система охоплює всі дисципліни як по горизонталі в межах одного курсу навчання, так і по вертикалі від курсу до курсу, забезпечуючи при цьому гнучкі міжпредметні зв'язки. Модулі повинні забезпечувати формування фахівця за рівнями, які об'єднано за блоками навчальних дисциплін, що дозволяють вирішувати комплексні завдання. При цьому технологія повинна передбачати в міру переходу від модуля до модуля (по вертикалі) зростання обсягу й складності комплексних завдань. Модулі як сукупність дисциплін орієнтуються на формування певної діяльності фахівця, яка визначена моделлю фахівця відповідно до ГСВОУ.

Формування модулів здійснюється на основі аналізу матриць взаємозв'язку окремих вимог кваліфікаційної характеристики (завдання й функції діяльності) дисциплін усіх циклів підготовки, а також міждисциплінарних взаємозв'язків. При цьому необхідно відзначити наступну особливість модульного принципу. Вона полягає в тому, що забезпечення гнучких міжпредметних зв'язків руйнує обмеження, обумовлені інтересами окремих кафедр, рівнем їхньої методичної підготовленості. Усунення цих обмежень, що спричиняються звичайне дублювання навчального матеріалу, термінологічну непогодженість курсів, різнобій теоретичного й практичного рівнів викладу матеріалу, досягається за рахунок гнучкої системи модулів – ієрархічної побудови все зростаючих за складністю (відповідно до системи інваріантів) навчальних блоків з комплексного напрацювання творчих навичок та рішенням конкретних професійних завдань.

При цьому побудова модулів на основі міжкафедральних зв'язків виходить за рамки різних методологічних поглядів кафедр, змушуючи їх працювати на навчальні модулі за єдиним планом. Цим забезпечується не тільки реалізація й контроль впровадження системи інваріантів, але і загальний підйом методичної культури викладачів, впровадження нового мислення як основи активної участі всіх викладачів у єдиному взаємозалежному процесі навчання, виходячи з кінцевої мети підготовки потрібного фахівця.

Аналіз циклу дисциплін професійної та практичної підготовки показав, що можливе різне групування навчальних дисциплін. Даний цикл для напряму підготовки 6.170203 "Пожежна безпека", кваліфікації 3439 "Фахівець (з протипожежної безпеки)" включає 3420 годин (51,9%), з них 2700 (29,1%) варіативна частина програми підготовки.

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН ЦИКЛУ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

При цьому аналіз змісту циклу професійної та практичної підготовки доцільно провести виділивши у ньому декілька структурних груп: дисципліни загальнопрофесійної підготовки, професійно орієнтовані дисципліни та дисципліни практичної підготовки з протипожежної безпеки.

Група дисциплін загальнопрофесійної підготовки включає предмети: “Безпека життєдіяльності”, “Охорона праці”, “Термодинаміка і теплопередача”, “Основи електроніки та зв’язок у пожежній охороні”, “Будівлі та споруди та їх поведінка в умовах пожежі”, “Прикладна механіка”, “Медицина надзвичайних ситуацій”, “Авто підготовка”.

До групи професійно-орієнтованих дисциплін входять наступні предмети: “Теорія розвитку та припинення горіння”, “Спеціальне водопостачання”, “Електротехніка та пожежна профілактика електроустановок”, “Організація аварійно-рятувальних робіт”, “Організація пожежно-профілактичної роботи”, “Організація служби і підготовки”, “Організація управління діяльністю органів та підрозділів пожежної безпеки”, “Пожежна профілактика в населених пунктах”, “Пожежна профілактика технологічних процесів”, “Пожежна і виробнича автоматика”.

Група дисциплін практичної підготовки з протипожежної безпеки включає предмети: “Пожежна та аварійно-рятувальна техніка”, “Пожежно-рятувальна підготовка”, “Пожежна тактика”, “Підготовка газодимозахисника”.

Навчальна дисципліна “Пожежно-рятувальна підготовка” (ПРП) є однією із найважливіших професійно-практичних дисциплін при підготовці фахівців БЖД в галузі протипожежної безпеки. Метою вивчення предмету [4, 4] є оволодіння прийомами роботи з пожежною технікою та пожежним озброєнням, вдосконалення навичок щодо організації та методики проведення занять з ПРП в ролі командира відділення, начальника варті, вдосконалення психологічної підготовки, вивчення організації тренувань та проведення змагань з пожежно-прикладного спорту.

Важливість курсу визначається ще і тим, що відповідно до ОПП фахівець з протипожежної безпеки поряд з спеціальною підготовкою крім експериментально-дослідницької, організаційно-управлінської та експлуатаційної професійної діяльності повинен мати спеціально-прикладні навички, які необхідні для успішного виконання оперативно-рятувальних завдань.

Основні задачі пожежно-рятувальної підготовки: виховання уособового складу високих морально-вольових та фізичних якостей, дисциплінованості; оволодіння прийомами та

способами дій з пожежною технікою та обладнанням; освоєння навиків злагодженої роботи та умілого застосування пожежної техніки та обладнання під час проведення рятувальних робіт та гасіння пожеж; безперервне вдосконалення одержаних знань та практичних навиків, щодо організації взаємодії підрозділів під час занять, виконання бойових дій; організація проведення змагань з ППС.

Навчальна дисципліна “Пожежна тактика”. Оволодіння дисципліною передбачає вивчення тактичних можливостей оперативно-рятувальних підрозділів, бойових дій, основ організації гасіння пожеж, особливостей їхнього розвитку, рятування людей та гасіння пожеж на різноманітних об’єктах.

Мета вивчення курсу “Пожежна тактика” “підготовка кваліфікованих фахівців служби цивільного захисту, які володіють теоретичними знаннями та практичними навичками з питань тактики гасіння пожеж силами чергового караулу [5, 4].

Основними завданнями курсу є: формування знань про основи розвитку і припинення горіння на пожежі; розкриття змісту та сутності бойових дій підрозділів, основ організації управління на пожежі, можливостей оперативно-рятувальних підрозділів на основних та спеціальних пожежних автомобілях, способів та прийомів гасіння пожеж в громадських будівлях та на різноманітних промислових об’єктах, співвідношення ролі теорії і практики в розвитку пожежної тактики; формування умінь самостійно здобувати і застосовувати знання, оцінювати та приймати відповідні рішення щодо організації гасіння пожеж, а також вмінь користуватися підручниками та довідковою літературою; формування експериментальних умінь: навиків оцінювати обстановку, приймати рішення, вірно визначати вирішальний напрямок бойових дій, складати плани та картки пожежогасіння, методично правильно проводити заняття з особовим складом караулу, дотримуватись правил безпеки праці; формування вмінь використовувати теоретичні знання для виконання практичних задач.

При проведенні практичних занять особливу увагу рекомендується звертати на: повноту проведення розвідки пожежі та оцінки обстановки, розвиток тактичного мислення у курсантів, умінь приймати тактично грамотні рішення, а також проводити розрахунок сил та засобів аналітичним методом за таблицями і графіками з використанням довідкового матеріалу, прививання організаторських і командирських навичок; правильність складання оперативно-службових

